

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت

رشته راهنمایی و مشاوره

پایان نامه کارشناسی ارشد

تدوین بسته‌ی آموزشی انصاف برای کاهش تعارضات زناشویی بر اساس منابع اسلامی

استاد راهنما:

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمد رضا سالاری‌فر

استاد مشاور:

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر حمید رفیعی‌هنر

دانش‌پژوهش:

حمیدرضا گل‌وردی یزدی

تیر ماه ۱۳۹۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت

رشته راهنمایی و مشاوره

پایان نامه کارشناسی ارشد

تدوین بسته‌ی آموزشی انصاف برای کاهش تعارضات زناشویی بر اساس منابع اسلامی

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد رضا سالاری فر

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر حمید رفیعی هنر

دانش پژوهش:

حمیدرضا گل وردی یزدی

تیر ماه ۱۳۹۹

تقدیم به محضر

حضرات چهارده معصوم علیهم السلام

خاصه ولی نعمت عالمیان

حضرت بقیة الله الاعظم

روحی و ارواح العالمین له الفداء

و

ارواح طيبة علمای شیعه و شهدای گرانقدر

و

روح والده عزیزم که هرچه دارم از دعای خیر او است.

و

سلام و صلوات خداوند به روح بلند همه علمای بزرگ شیعه از کلینی تا

خمینی (رحمهم الله) که منابع و آثار آنها پایه شکل گیری این اثر گردید، آنان که مرزبانان

اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله) و احیاء کنندگان واقعی علوم الهی شدند.

نمی توانم معنایی بالاتر از تقدیر و تشکر بر زبانم جاری سازم و سپاس خود را در وصف عزیزانم آشکار نمایم، که هر چه گویم و سرایم، کم گفته ام.

تقدیر و تشکر از:

- حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا سالاری فر که با راهنمایی های خود مرا در نگارش این پژوهش یاری کردند.
- حجت الاسلام و المسلمین دکتر حمید رفیعی هنر که «ژرف اندیشی»، «دقت»، و «اندیشه نظام مند» در پژوهش را به بنده آموختند و زحمت مشاوره ی این پژوهش را متحمل شدند.
- مدیر و اساتید گروه راهنمایی و مشاوره ی مؤسسه ی آموزشی عالی اخلاق و تربیت که نظرات کارشناسانه ی آنها مسیر پژوهش حاضر را برایم هموار کرد.
- اعضای هیئت علمی گروه روان شناسی مؤسسه ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره الشریف، و اعضای هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم که از نظرات شان در این اثر استفاده نمودم.
- پدر و مادر عزیزم که با همه مشقّت ها، شرایط رشد دینی و علمی مرا در طول سال های تحوّل، فراهم ساختند و دعای خیرشان همیشه بدرقه ام بود.
- همسر گرامی ام که همواره مشوّق من برای گام برداشتن در این مسیر بود.
- فرزندان عزیزم که مشتاق پیشرفت های من بودند.

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تدوین بسته‌ی آموزشی انصاف برای کاهش تعارضات زناشویی بر اساس منابع اسلامی می‌باشد. برای این منظور، ابتدا از میان منابع اسلامی همچون قرآن کریم، تفاسیر و کتاب‌های معتبر دینی و حدیثی، ۷ مؤلفه: یکسان‌انگاری خود-دیگری، توانایی فرض خودمیزان‌گری، خوددگر‌پسندی امور، خوددگر‌ناپسندی امور، دگر دوستی، دگر تقدم‌گری و برآوردن انتظارات معقول و مشروع، برای انصاف استخراج گردید. سپس با استفاده از روش تحلیل مفهومی به تحلیل مؤلفه‌های انصاف پرداخته و با استفاده از روش‌های کمی به بررسی محتوای بسته‌ی آموزشی پرداخته شده است. لذا برای بررسی روایی مؤلفه‌ها، به همراه منابع آن‌ها با استفاده از شاخص CVI و CVR فرمی آماده گردید، آن فرم در معرض آراء و نظر کارشناسان قرار گرفت. کارشناسان، ۱۲ نفر از اعضای هیئت علمی مؤسسه‌ی آموزشی امام خمینی^{ره} قم و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم بودند که همگی دارای مدرک دکترای رشته‌ی روان‌شناسی و راهنمایی و مشاوره می‌بودند. بعد از جمع‌آوری فرم‌ها، ۴ مؤلفه: یکسان‌انگاری خود-دیگری، توانایی فرض خودمیزان‌گری، خوددگر‌پسندی امور، خوددگر‌ناپسندی امور، تأیید گردید و ۳ مؤلفه دیگر رد شد. برای مرتبه دوم، از میان منابع اسلامی برای هر یک از مؤلفه‌ها تکنیک‌هایی به عنوان محتوای جلسات بسته آموزشی با هدف‌های خاص برای کاهش تعارضات زناشویی تدوین گردید. مجدداً برای بررسی روایی محتوای جلسات آموزشی، فرمی تهیه گردید. در این فرم برای هر مؤلفه، تکنیک‌ها و اهداف به همراه منابع آن در قالب جدولی طراحی گردید و در معرض آراء و نظر کارشناسان از دو مرکز فوق قرار گرفت. در این مرحله ۱۱ نفر از کارشناسان، محتوای بسته آموزشی را ارزیابی نمودند. بعد از جمع‌آوری فرم‌ها، با استفاده از شاخص CVI، تمامی تکنیک‌ها تأیید گردید.

کلید واژه‌ها: انصاف، خانواده، بسته‌ی آموزشی، تعارضات زناشویی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱-۱- مقدمه.....	۳
۱-۲- بیان مسأله	۴
۱-۳- اهمیت و ضرورت.....	۷
۱-۴- سؤالات	۹
۱-۵- اهداف	۹
۱-۶- تعاریف مفهومی	۹
۱-۷- تعاریف عملیاتی	۱۰
۲-۱- تعارضات زناشویی	۱۳
۲-۱-۱- مفهوم شناسی تعارضات زناشویی	۱۳
۲-۱-۲- عوامل افزایش تعارضات زناشویی	۱۵
۲-۱-۳- عوامل کاهش تعارضات زناشویی	۲۱
۲-۱-۴- پیامدهای تعارضات زناشویی	۲۶
۲-۱-۴-۱- احتمال جدایی	۲۶
۲-۱-۴-۲- عدم آرامش روحی	۳۰
۲-۱-۴-۳- انحراف زوجین	۳۲
۲-۱-۴-۴- عدم تربیت صحیح فرزندان	34
۲-۱-۴-۵- ایجاد مشکلات روحی برای اعضای خانواده	۳۷
۲-۱-۵- نشانه های تعارضات زناشویی	۳۹
۲-۱-۵-۱- عدم همدلی	۳۹
۲-۱-۵-۲- خشم نسبت به یکدیگر	40
۲-۱-۵-۳- عدم ایجاد رضایت	۴۲
۲-۱-۵-۴- مشکلات جنسی	۴۳

44	..... ۲-۱-۵-۵. عدم صمیمیت
۴۶	..... ۲-۲. انصاف
47	..... ۲-۲-۱. مفهوم شناسی انصاف
47	..... ۲-۲-۱-۱. معنای لغوی انصاف
48	..... ۲-۲-۱-۲. معنای اصطلاحی انصاف
۵۱	..... ۲-۲-۱-۳. مؤلفه های انصاف
۶۸	..... ۲-۲-۲. قاعده ی زرین و انصاف
۷۱	..... ۲-۳. پیشینه ی تحقیق
79	..... ۳-۱. روش پژوهش
79	..... ۳-۲. جامعه ی آماری
80	..... ۳-۳. حجم نمونه
81	..... ۳-۴. ابزار پژوهش
81	..... ۳-۵. روش تجزیه و تحلیل داده ها
84	..... ۳-۶. روش اجرا
89	..... ۴-۱. ویژگی های بسته ی آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی
89	..... ۴-۱-۱. نحوه ی اجرای جلسات آموزشی انصاف
91	..... ۴-۱-۲. محتوای جلسات آموزشی انصاف
91	..... ۴-۱-۲-۱. جلسه ی اول:
92	..... ۴-۱-۲-۲. جلسه ی دوم:
95	..... ۴-۱-۲-۳. جلسه ی سوم و چهارم:
98	..... ۴-۱-۲-۴. جلسه ی پنجم:
100	..... ۴-۱-۲-۵. جلسه ی ششم:
101	..... ۴-۱-۲-۶. جلسه ی هفتم:
102	..... ۴-۱-۲-۷. جلسه ی هشتم:
103	..... ۴-۱-۲-۸. جلسه ی نهم:

105	..... جلسه ی دهم: ۴-۱-۲-۹
106	..... جلسه ی یازدهم: ۴-۱-۲-۱۰
108	..... جلسه ی دوازدهم: ۴-۱-۲-۱۱
110	..... معرفی اجمالی محتوای جلسات آموزشی انصاف ۴-۱-۳
114	..... بررسی میزان روایی بسته ی آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی ۴-۲
114	..... شرح و تفسیر مربوط به بررسی روایی مؤلفه های انصاف ۴-۲-۱
116	..... شرح و تفسیر مربوط به بررسی روایی محتوای بسته ی آموزشی انصاف ۴-۲-۲
122	..... شرح و تفسیر داده در تدوین بسته آموزشی ۵-۱
122	..... تفسیر داده ها بر اساس استخراج مؤلفه های انصاف ۵-۱-۱
122	..... شرح و تفسیر نحوه ی چینش و انتخاب سرفصل های جلسات آموزشی انصاف ۵-۱-۲
124	..... تفسیر داده ها بر اساس تدوین محتوای جلسات آموزشی انصاف ۵-۱-۳
125	..... محدودیت های پژوهش ۵-۲
126	..... پیشنهادهای پژوهش ۵-۳
127	..... منابع
129	..... منابع فارسی
131	..... مقالات و پایان نامه ها
138	..... منابع انگلیسی
141	..... پیوست ها
143	..... (فرم ۵-۱): فرم بررسی روایی محتوایی مؤلفه های انصاف
150	..... جدول (۴-۲) نتایج نظر کارشناسان در مورد مؤلفه های انصاف
151	..... (فرم ۵-۲): فرم بررسی روایی محتوایی بسته آموزشی انصاف
162	..... جدول (۴-۳) نتایج نظر کارشناسان در مورد محتوای بسته آموزشی انصاف

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

خانواده با پیمان ازدواج، پایه‌گذاری می‌شود و زن و شوهر، ستون اصلی حیاتی‌ترین نهاد اجتماع، یعنی خانواده، را تشکیل می‌دهند. هر قدر روابط میان همسران بهتر، سالم‌تر و پرجاذبه‌تر باشد، زندگی شیرین‌تر و با صفاتر می‌شود (فاطمی‌نیک و همکاران، ۱۳۹۶). مطلوبیت، رضایت، خشنودی، کیفیت و کارکرد بهینه‌ی خانواده، عاملی بسیار تأثیرگذار در شکوفایی، رشد و پیشرفت اعضای خانواده است (خجسته‌مهر و همکاران، ۱۳۹۳). سلامت و اقتدار عاطفی و منطقی خانواده در گرو برخورداری اعضا از بصیرت و نیز آگاهی‌های لازم برای سازندگی و پیش‌گیری از درگیری‌ها و کج‌روی‌ها است (فاطمی‌نیک و همکاران، ۱۳۹۶، به نقل از حسینی، ۱۳۹۱). در حالی که ازدواج یکی از شایع‌ترین روابط است، اما آمارها نشان می‌دهد نگره‌داری این رابطه، بسیار مشکل است. در طول رشد این رابطه، زوج‌ها ممکن است با تعارض‌هایی مواجه شوند که ثبات ازدواج، آن‌ها را می‌آزماید (همان). در این میان، انصاف زوجین، یکی از متغیرهای تعیین‌کننده خشنودی آنان از رابطه است (خجسته‌مهر و همکاران، ۱۳۹۳). در این فصل به بیان مسأله پژوهش پرداخته می‌شود و سپس اهمیت و ضرورت پژوهش در رابطه با موضوع انصاف و کارکرد آن در کاهش تعارضات زناشویی مطالبی مطرح می‌گردد. همچنین سؤالات و اهداف پژوهش و تعاریف مفهومی و عملیاتی، از موضوعات این فصل می‌باشد.

۲-۱. بیان مسأله

تعارض زناشویی نوعی عدم توافق مداوم و معنادار بین دو همسر است که حداقل توسط یکی از آن‌ها گزارش شود. منظور از معنادار، تأثیر این مسئله بر عملکرد همسران و منظور از مداوم اشاره به اختلافاتی است که به مرور زمان از بین نمی‌رود (قلیلی و همکاران، ۱۳۸۶، به نقل از هالفورد^۱، ۲۰۰۱) از طرفی تعارض، بخش اجتناب ناپذیر هستی انسان است. خواه در زندگی شخصی، خواه در زندگی جمعی، هر زمان و هر جا که افراد به صورت گروهی باشند احتمال رخداد تعارض وجود دارد. در واقع داشتن شیوه‌های حل تعارض سازنده مانع مؤثری در برابر تعارض‌های منحل کننده خانواده است و حتی می‌تواند به حل بهتر مسایل پیش‌روی زوج‌ها کمک کند (حسینی، ۱۳۹۳، به نقل از بیرامی، هاشمی و خسروشاهی، ۱۳۹۲). همسرانی که دچار تعارض می‌شوند، در واقع زوجینی هستند که چیزی را که یکی می‌خواهد، دیگری نمی‌خواهد. هرگاه این تعارض به صورت مخرب درآید رنجش و خصومت موجود، نسبت به شخص مخاطب، باعث کاهش اعتماد، اطمینان، دوستی، همکاری و صمیمیت آن‌ها می‌شود (عابدی، شعاع‌کاظمی، به نقل از برومن^۲، ۲۰۰۵). چنین وضعیتی می‌تواند همسران را به بروز رفتارهایی وادار کند که نوعی بازی روان‌شناختی مخرب است که باید آن را شناخت و با رفتارهای مناسب اصلاح کرد و به اصطلاح آن را تحلیل و بازسازی نمود (همان، به نقل از هاستون^۳ و ملز^۴، ۲۰۰۴).

نکته ی حائز اهمیت این است که چگونه با مسئله و تعارض به وجود آمده برخورد می‌شود و مورد رسیدگی قرار می‌گیرد. (حسینی، ۱۳۹۳، به نقل از ایزدی، ۱۳۷۹). در رویکرد ارائه شده توسط لوییس^۵ و اسپانیز^۶ (۱۹۷۹؛ به نقل از آدیتال^۷ و یوآو^۸، ۲۰۰۵) مشخص می‌شود کیفیت زناشویی ترکیبی از سازگاری و شادمانی و روابط صمیمانه است. از این رو وقتی زوجی با هم زندگی می‌کنند و متعهد به حفظ زندگی مشترک می‌شوند، توقعاتی از یکدیگر پیدا می‌کنند. هریک انتظار دارد تا از عشق بی‌قید و

^۱. Halford, W. K.

^۲. Broman, C.L.

^۳. Huston, T.L.

^۴. Melz, H.

^۵. Lewis, R.A.

^۶. Spanier, G.B.

^۷. Adital, B.

^۸. Yoav, L.

شرط، صمیمیت، وفاداری و حمایت دیگری برخوردار شود (عزیزپور، صفرزاده، ۱۳۹۵، به نقل از کاوند، ۱۳۹۰).

از جهتی اصول تربیتی هر دیدگاهی از مبانی آن نشأت می‌گیرد، که روش‌ها و فنون خاص تربیتی خود را به دنبال خواهد داشت. با توجه به رویکرد اسلامی؛ راه رسیدن به سعادت حقیقی، بدون داشتن «اخلاق الهی» و «شیوه‌های سالم به منظور رشد و تکامل انسانی» امکان‌پذیر نیست. آنچه امروز در یک زندگی زناشویی به آن نیاز می‌باشد؛ تبیین کاربردی اصول و مبانی تربیت دینی و ارائه آن به شکلی متناسب با ساختار و سبک زندگی رایج به منظور کاربرست آن است که از سوی خداوند متعال فرستاده شده‌است و قرآن کریم، بهترین مرجع و سیره پیامبران و امامان مناسب‌ترین الگو در این زمینه است. (طباطبائی، ۱۳۷۴).

کیفیت و بقای رابطه زناشویی به وجود عناصری بستگی دارد که باعث استحکام و تداوم این رابطه و ایجاد تفاهم می‌شود. یکی از عواملی که بر کیفیت و بقای رابطه زناشویی تأثیر می‌گذارد، این مسئله است؛ که زوجین انصاف را در رابطه با یکدیگر احساس کنند. انصاف یک عامل مهم در روابط سالم است و اهمیت آن در ازدواج به اندازه‌ای است که در سازگاری زناشویی و احساس حمایت اجتماعی در زوجین و تقویت احساس صمیمیت و کاهش خیانت زناشویی اثر می‌گذارد (فرامرزی، ۱۳۸۸، به نقل از پری^۱، ۲۰۰۴). برخی از مطالعات نشان می‌دهد ادراک انصاف بر اساس بهبود کلی روند زندگی می‌تواند احتمالاً به عنوان عامل مؤثر بر رضایت زناشویی در مراحل اولیه رابطه زوج‌ها باشد (عزیزپور، صفرزاده، ۱۳۹۵، به نقل از تراپمن^۲ و هاتفیلد^۳، ۱۹۸۳).

انصاف یعنی چیزی را نصف کردن یا به نصف رساندن، و در روابط اجتماعی یعنی سود و زیان را میان خود و دیگران نصف کردن و در مقام داور، حقوق طرفین دعوا را به طور برابر رعایت کردن. انصاف از روح گذشت و احترام به حقوق دیگران ناشی می‌شود و شخص منصف کسی است که برای دیگران حقوق برابر قائل باشد و مزایای زندگی را میان خود و مردم تقسیم کند (مهدوی کنی، ۱۳۷۲). انصاف از جمله مفاهیم اخلاقی است که شایستگی تعمیم در هر شرایطی را دارد و افراد می‌توانند در

¹. Perry, J.C.

². Traupmann, G.

³. Hatfield, E.

ساده‌ترین امور زندگی خود به اخلاق مبتنی بر انصاف توجه داشته و پیامدهای مطلوب آن را تجربه کنند (قرایی و همکاران، ۱۳۹۳).

نکته مهمی که در مورد انصاف است؛ پیچیدگی و ابهام در تعریف آن می‌باشد. به همین جهت، شاختر^۱ یکی از حقوق دانان برجسته بین المللی گفته است: «هیچ مفهومی در حقوق، بیشتر از مفهوم انصاف در برابر تعریف دقیق، مقاومت نمی‌کند». ویرامانتری^۲ نیز به نقل از یک محقق در تعریف انصاف بیان می‌کند که «انصاف، مسئله پیچیده پر رمز و راز درون یک معماست.» (امینی، ۱۳۹۵). با وجود این پیچیدگی در بیان انصاف، باید به این واقعیت اذعان کرد که انصاف، عدالت را به ارمغان می‌آورد. برخی از مؤلفین، انصاف را فاقد هرگونه هنجار دانسته و اذعان دارند که به عنوان راهنما به کار می‌رود. به طور مثال، ماریا جوز فالکون^۳ بر این عقیده است که «انصاف، عینکی است که از طریق آن، مسئله را می‌بینیم. آنچه عینک می‌تواند انجام دهد این است که در حصول دقت و حدت بصری به ما کمک می‌کند، نقص بینایی ما را تصحیح می‌کند. انصاف به ما اجازه می‌دهد بهتر ببینیم (همان).

بر اساس روایات (مجلسی، ۱۱۱۰، ج ۱۶، ص ۲۱)، انصاف از مهمترین خصوصیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام به حساب می‌آید؛ و مراعات آن موجب می‌شود که شخص شباهت به آن بزرگواران پیدا نماید. رعایت انصاف موجب انسجام و الفت در خانواده می‌شود؛ لذا اگر فردی به دنبال یک خانواده متعادل و منسجم باشد باید آن را به عنوان یک فرهنگ در زندگی اجرا کند. انصاف موجب می‌گردد بین اعضای خانواده، رفتار الفت آمیز ایجاد شود و خشم خداوند را فرو نشاند و عامل افزایش رزق و روزی گردد. دلها را به یکدیگر گره زند. موجب محبت و راحتی می‌گردد و اختلافات را از بین می‌برد و هبستگی ایجاد می‌کند.

آموزه انصاف در برنامه‌های اسلام، چه به صورت ایجابی آن (برای دیگران آن را بپسند که برای خود می‌پسندی) و چه در قالب سلبی آن (آنچه را برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران هم نپسند)، ناظر بر رفتارهای فردی و اجتماعی انسان است که از یک سو، باور و ایمان واقعی او را نشان می‌دهد که در قالب یک عمل نیک و فضیلت‌بخش بروز پیدا خواهد کرد و از سوی دیگر موقعیت انسان را در

1. Schachter, S.

2. Weeramantry, C.G.

3. Falcon, M.J.

زندگی دنیوی و اخروی ارج می‌بخشد؛ به گونه‌ای که امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده‌اند: «کسی که با مردم با انصاف برخورد کند، خداوند بر عزت او می‌افزاید»، یا رسول‌الله صلی الله علیه وآله به عرب بادیه‌نشینی که به دنبال عملی بود تا او را بهشتی کند، توصیه کرد: «هرگونه دوست داری مردم با تو رفتار کنند، تو با آنها رفتار کن و هرچه را ناخوش داری مردم با تو کنند، با آنها مکن». (قرائی سلطان آبادی، ۱۳۹۴، به نقل از کلینی، ۱۴۰۷).

آموزش خانواده از ابعاد مختلفی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. بخش مهمی از آن به آموزش زوج ها به ویژه در جهت سازگاری با یکدیگر و احساس رضایتمندی تمرکز دارد؛ زیرا تعامل زناشویی سالم کلید فرآیند خانواده مطلوب است (بارکر^۱، ۱۹۸۶؛ ترجمه دهقانی و دهقانی، ۱۳۸۸). بنابراین ضروری است؛ که با آموزش‌های لازم به زوجین سطح اطلاعات آنان را درباره زندگی زناشویی افزایش داده و با شناخت و درک درستی از خود و آنچه در روابطشان رخ می‌دهد، آشنا شوند. آموزش می‌تواند یک اقدام اساسی در زوج درمانی باشد و به ایجاد خانواده مطلوب کمک نماید.

از این جهت آموزش انصاف برای اصلاح سبک‌های حل تعارض و برای از بین بردن احساس بی عدالتی در روابط زوجین در راستای افزایش صمیمیت زناشویی از اهمیت زیادی برخوردار است. انصاف از مؤلفه‌هایی همچون؛ رعایت قوانین، شرکت صادقانه در رقابت‌ها، صداقت ولو این که بضرر فرد باشد، عدم مقایسه رفتار و استعداد و غیره، خودداری از برچسب‌های منفی، خودداری از مقایسه جنسیتی، خودداری از پیش‌داوری، عدم زیاده‌خواهی، رعایت اصول اخلاقی و... تشکیل می‌شود؛ که این پژوهش درصدد تدوین بسته آموزشی انصاف برای کاهش تعارضات زناشویی بر اساس منابع اسلامی می‌باشد.

۳-۱. اهمیت و ضرورت

در حالی که ازدواج یکی از شایع‌ترین روابط است اما آمارها نشان می‌دهد نگره‌داری این رابطه بسیار مشکل است. در طول رشد این رابطه زوج‌ها ممکن است با تعارض‌هایی مواجه شوند که ثبات ازدواج آنها را می‌آزماید. مطابق با یافته‌ها، حدود یک‌سوم ازدواج‌ها در پنج سال اول با شکست مواجه می‌

^۱. Barker, R.

شود. این یافته‌ها نشان می‌دهد نسبت قابل توجهی از مردم جامعه به نوعی در خانواده خود در تعارض زناشویی درگیر شده‌اند. این تعارض‌های ناراحت کننده می‌تواند باعث بی‌ثباتی در رابطه زناشویی شود و رابطه زناشویی را به شدت تحت تأثیر قرار دهد (فاطمی‌نیک و همکاران، ۱۳۹۶، به نقل از کاظمیان و همکاران، ۱۳۹۲).

در زمینه تأثیرات مخرب تعارض زناشویی می‌توان به پیامدهای جسمی، روانی و رابطه‌ای آن اشاره نمود: خطر فزاینده انواع اختلالات روانی مانند افسردگی، سوء مصرف مواد، ناکارآمدی جنسی و مشکلات رفتاری، کاهش ایمنی بدن، افزایش فشار خون، تصلب شرائین و درد ناشی از بیماری‌های مزمن، همچنین پدیده خشونت و سرانجام طلاق، تنها بخشی از عوارضی هستند که در پژوهش‌ها به آن‌ها اشاره شده‌است (قلیلی و همکاران، ۱۳۸۶).

با توجه به اهمیت کنترل تعارض زناشویی و مقابله با اثرات سوء تداوم آن، رویکردهای مختلفی در زمینه کاهش تعارضات زناشویی وجود دارد که محققان در طول سال‌ها به دنبال سنجش و اعتبار و کارایی آن‌ها بوده‌اند. در میان درمان‌های جدید، یکی از رویکردهای مطرح، درمان‌های دینی و معنوی است. به نظر می‌رسد چون ایمان به خداوند و پذیرش باورهای مذهبی نقش تعیین‌کننده‌ای در حل تعارض‌های درونی، یکپارچه‌سازی شخصیت، کاهش رفتارهای نابهنجار و افزایش سلامت روانی افراد بر عهده دارد، باید از آن در فرآیند کاهش نابهنجاری‌های رفتاری سود جست (فاطمی‌نیک و همکاران، ۱۳۹۶، به نقل از طیبی، ۱۳۹۵).

یکی از مهمترین و بنیادی‌ترین نیازهای انسان، رسیدن به کمال و بهره‌گیری از زندگی سعادت‌مندانه و عدالت محور است که بر اساس آموزه‌های دین اسلام، این مهم در گرو برخورداری افراد از فضائل اخلاقی و نهادینه کردن آن در فرد و خانواده است. از سوی دیگر شرط لازم برای به کارگیری و نهادینه کردن یک فضیلت، شناخت و تبیین آن است که یکی از راه‌های شناخت، آموزش می‌باشد؛ تا فضیلت به صورت درست و صحیح ترویج یابد. از جهت دیگر طبق صریح آموزه‌های دینی، یکی از مهمترین و برترین فضائل اخلاقی عدالت محور و حق محور که ضامن بخش عمده‌ای از سعادت انسان در زندگی دنیوی و اخروی انسان می‌شود، انصاف می‌باشد.

عدم شناخت دقیق و درست انصاف به خودمحموری می انجامد؛ رفتار خودمحمورانه نیز موجب خروج از حق و ورود به ستم و بی عدالتی است و سبب دوری خانواده از امنیت، آسایش و آرامش است. از این رو انصاف در اسلام که دین حق محور است دارای جایگاه بالایی برخوردار است. انصاف بدین خاطر دارای اهمیت است که بسیاری از ابعاد رابطه را تحت تأثیر قرار می دهد. افرادی که رابطه شان را منصفانه ادراک می کنند؛ برای حفظ آن تلاش می کنند، اما اشخاصی که رابطه شان را غیر منصفانه ادراک می کنند دلیلی برای حفظ آن نمی بینند.

۴-۱. سوالات

- بسته آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی از چه عناصر آموزشی تشکیل می شود؟
- بسته آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی از چه میزان روایی برخوردار است؟

۵-۱. اهداف

۱. تبیین عناصر تشکیل دهنده بسته آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی.
۲. تعیین ویژگی های روایی سنجی بسته آموزشی انصاف بر اساس منابع اسلامی.

۶-۱. تعاریف مفهومی

- **بسته آموزشی:** بسته ای آموزشی شامل مجموعه ای از عناصر آموزشی است که بر اساس اهداف برنامه درسی یک ماده درسی یا دوره آموزشی یا حوزه یادگیری تهیه می شود.
- **انصاف:** توانایی خودمیزان گیری؛ که در آن انسان با فرض یکسان بودن خود و دیگری در منافع و مضار، خود را جای دیگری فرض می کند؛ و برای او دوست می دارد، همان چیزی که برای خود دوست می دارد؛ و برای او کراهت می دارد، همانی که برای خود کراهت می دارد. تداوم استفاده از این توانایی به صورت یک فضیلت اخلاقی نمایان می شود.
- **منابع اسلامی:** منابعی که قواعد و قوانین اسلام از آن ریشه می گیرند و دستورات اسلامی را می توان از آن استخراج نمود. به دیگر سخن پدیده های که دستورات و تکالیف فردی، جامعه و مردم از آن ها سرچشمه می گیرند، منابع اسلامی نامیده می شود. وحی و اراده خدا منبع اصلی و مشخص کننده قواعد و قوانین اسلام است، گذشته از کتاب و سنت که به جهت دربرداشتن

وحی الهی از منابع و ادله اصلی اسلام و مقدم بر هر دلیل دیگر شمرده می شوند، عقل، اجماع، سیره مسلمین، عرف و بنای عقلا نیز به عنوان منابع و ادله کاشف، مأخذ قوانین الهی به شمار می آیند (جبار گلباغی ماسوله، ۱۳۷۸).

- **تعارضات زناشویی:** نوعی ارتباط زناشویی که در آن رفتارهای خصومت آمیز مثل توهین، سرزنش انتقاد و حمله فیزیکی وجود دارد و زوجین در آن نسبت به یکدیگر احساس کینه، نفرت و خشم داشته و هر یک عقیده دارند که همسرش انسان نامطلوب و ناسازگاری است که موجب رنجش و عذاب او می گردد (فرح بخش، کیومرث، ۱۳۸۳، ص ۲۲).

۱-۷. تعاریف عملیاتی

- **بسته‌ی آموزشی:** بسته آموزشی در این پژوهش، شامل مجموعه‌ای از عناصر آموزشی با موضوع انصاف از منابع اسلامی است؛ که با هدف کاهش تعارضات زناشویی زوجین تهیه شده است.
- **انصاف:** انصاف در این پژوهش، محتوای جلسات آموزشی انصاف است که هر یک از زوجین باید آن‌ها را بکار ببرند؛ و برای همسرش همان چیزی را دوست بدارد که برای خود دوست می‌دارد و برای او همان چیزی را کراهت بدارد، که برای خود کراهت می‌دارد.
- **منابع اسلامی:** منظور از منابع اسلامی در این پژوهش کتب و مجلات در علوم اسلامی؛ همچون قرآن کریم، تفاسیر و کتاب‌های معتبر دینی و حدیثی همچون نهج البلاغه، صحیفه سجاده، بحارالانوار، وسائل الشیعه، کافی، مستدرک الوسائل، تحف العقول، غررالحکم و درر الکلم، میزان-الحکمه و... است که مطالب و محتوای جلسات آموزشی انصاف از آن‌ها استخراج شده است.
- **تعارضات زناشویی:** تعارضات زناشویی در این پژوهش، نتیجه پیش‌تستی که زوجین شرکت کننده در جلسات آموزشی انصاف می‌دهند؛ که بیانگر مقدار تعارض زناشویی آن‌هاست.

فصل دوم

مبانی نظری

هدف این فصل طرح مسایل مبنایی در مورد دو موضوع تعارضات زناشویی و انصاف می باشد. لذا برای نیل به این هدف نخست، باید مفهوم این دو موضوع، یعنی تعارضات زناشویی و انصاف را به طور جداگانه مشخص نمود. سپس به سراغ عوامل افزایش و کاهش، پیامدها و مصادیق آن دو رفت. بی شک راه شناخت هر موضوع مفهوم شناسی و شناخت عوامل، پیامدها و مصادیق آن موضوع می باشد.

۲-۱. تعارضات زناشویی

تعارضات زناشویی از واکنش نسبت به تفاوت‌های فردی آغاز می‌شود که در صورت شدت یافتن آن، احساس خشم، کینه، نفرت، حسادت و سوء رفتار کلامی و فیزیکی بر روابط زن و شوهر حاکم می‌شود و تعارضات در این حالت به صورت ناهنجار بروز می‌کند. در نتیجه شایع‌ترین جلوه تعارضات شدید، یعنی طلاق بروز می‌کند (حاجی حیدری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱-۱. مفهوم شناسی تعارضات زناشویی

تعارض^۱، در لغت به معنای خلاف یکدیگر ورزیدن، متعرض یکدیگر شدن و با هم اختلاف داشتن، آمده است (معین، ۱۳۸۸، ص ۱۰۹۶).

---

^۱ . conflict

در اصطلاح تعارض از نوعی ارتباط زناشویی که در آن رفتارهای خصومت آمیز مثل توهین، سرزنش انتقاد و حمله فیزیکی وجود دارد و زوجین در آن نسبت به یکدیگر احساس کینه، نفرت و خشم داشته و هر یک عقیده دارند که همسرش انسان نامطلوب و ناسازگاری است که موجب رنجش و عذاب او می گردد (فرح بخش، ۱۳۸۳، ص ۲۲).

کیم هالفورد^۱ معتقد است؛ تعارض زناشویی نوعی توافق نداشتن مداوم و معنادار بین دو همسر است که حداقل یکی از آنها آن را گزارش دهد. منظور از معنادار، تاثیر این مسأله بر عملکرد همسران و منظور از مداوم اشاره به اختلافاتی است که به مرور زمان از بین نمی روند (قلیلی و همکاران، ۱۳۸۵، به نقل از هالفورد، ۲۰۰۱).

بهاری در کتاب روان شناسی خود گویی و نقش آن در تعارضات زناشویی؛ تعارض را این گونه تعریف می کند: تعارض عبارت از یک حالت هیجانی منفی که به علت ناتوانی در انتخاب دست کم یکی از دو هدف ناسازگار و سازگار به وجود می آید. به سخن دیگر، تعارض زمانی پیش می آید که فرد نتواند دست کم از دو راه سازش ناپذیر، یکی را انتخاب کند. پس می توان گفت تعارض زمانی به وجود می آید که رفتار جانشینی وجود دارد و استرس به عنوان یک تعارض حل نشده است که به طبع به وجود می آید (بهاری، ۱۳۸۹، ص ۸۲).

درمانگران سیستمی، تعارض زناشویی را تنازع بر سر تصاحب پایگاه ها و منابع قدرت و حذف امتیازات یکدیگر می دانند (امانی و همکاران، ۱۳۹۲، به نقل از براتی، ۱۳۷۵).

واژه تعارض به هر شکلی که تعریف شود، مسایلی از قبیل ناسازگاری، تقابل، ناهماهنگی، مخالفت و ... از جمله عوامل اساسی آن هستند. در محیطی که این عناصر وجود دارد، طرفین در پی تحقق بخشیدن به منافع خود و قبولاندن نظرات خویش به دیگران می باشند (سودانی، ۱۳۹۱، ص ۲۱).

تعارض وقتی ایجاد می شود که اعمال یکی از طرفین با اعمال طرف مقابل تداخل پیدا کند. همچنان که دو نفر به هم نزدیک تر می شوند، پتانسیل تعارض افزایش می یابد. در حقیقت، وقتی تعاملات بین

^۱. Haiford, W.K.

افراد افزایش یابد و فعالیت ها و موضوعات متنوع تری را در بر گیرد، فرصت مخالفت هم بیشتر می شود (همان، به نقل از میرکمالی، ۱۳۷۱، ص ۲۲).

۲-۱-۲. عوامل افزایش تعارضات زناشویی

تجربه شخصی افراد (اطلاعات حسی، افکار، احساسات، خواسته ها و اقدامات) متفاوت و بی نظیر است. به همین دلیل، همسران، غالباً می دانند که این توان بالقوه می تواند در هر رویداد یا موقعیتی تعارض ایجاد کند. تعارض می تواند به علل زیر بوجود بیاید:

- تفاوت در تصور و برداشت از اطلاعات حسی
- مخالفت با باورها، تفسیرها، توقعات، ارزش ها
- آشفتگی احساسات، رقابت بین خواسته ها و رغبت ها
- تخطی رفتارها.

عوامل شخصی فراوانی وجود دارد که می توانند در نارضایتی زناشویی دخیل بوده و آن را تشدید نمایند. ادراک های غلط^۱ و انتظارات غیر واقع بینانه ای که به درون ازدواج رسوخ می کنند، نمونه های اصلی عوامل شخصی اند (بهاری، رزاق، ۱۳۸۹، ص ۸۷).

از نظر گلاسر^۲ (۱۹۹۸) تعارض زناشویی ناشی از ناهماهنگی زن و شوهر در نوع نیازها و روش ارضای آن، خودمحوری، اختلاف در خواسته ها، طحوااره های رفتاری و رفتار غیر مسئولانه نسبت به ارتباط زناشویی و ازدواج است. تعارض زمانی به وجود می آید که یکی از طرفین رابطه، احساس کند طرف مقابلش بعضی از مسایل مورد علاقه او را سرکوب می کند. تعارض هنگامی رخ می دهد که چیزی رضایت را برای شخص فراهم کرده، در حالی که همان چیز برای دیگری محرومیت را به دنبال آورد (نعمتی، ابراهیم؛ شریعتی، سید صدرالدین، ۱۳۹۳).

والسون (۱۹۹۲) تعارض زوجین را ناراحتی ناشی از عادات و شخصیت همسر و مشکلات ارتباطی در حوزه های گوناگون می داند (مبسم و همکاران، ۱۳۹۱، به نقل از امیریان، ۱۳۸۶).

^۱. Misperceptions

^۲. Glasser, W.